

ԱՆՈՆՑ ՄԱՂԵՐԸ

Ամերիկահայ Տարագիրներուն

Ենա՞ծ ինկած էիր, եւ ես Հոստեան ափն
Ունայն շիրիմ մը կանգնեցի քեզ համար,
Ըստներդ երեք հեղ բարձրաձայն կանչելով:
Արդ կը պահէ նոյն տեղն անունդ ու զէշքերդ:
Բայց չըկըրցայ, ո՞վ սիրելի, զտեսնել քեզ
Եւ չըմեկնած հայրենիքէն՝ թաղել հոն»:

Պրիսման ճեմն այսպէս տըլաւ պատասխան.
« Դէկփորին եւ իր թըլուառ ըստներին
Ամէն պատիւ հատուցիր, ո՞վ բարեկամ,
Առանց բընաւ երեք պակաս բան թողուու.
Բայց սակայն իմ ճակատագիրս ու դրժնէ
Լակոնուհւոյն ոճիր եղան անուի
Ենթարկեցին զիս այս ողորմ վիճակին.
Հէ ինք թողուց այս նըլաններն իմ վըրաս:
Ձի դուն գիտես թէ մենք ինչպէս անցուցինք
Վերջին գիշերը խաբուսիկ ցընծութեամբ
(Դան մ'որ բընաւ պիտի չելլէ մեր մըսքէն),
Եղեռնաւոր երբ ձին մըտաւ ցատկելով
Մեր բարձրաբերձ Պերգամայէն դէպ ի ներս,
Կրելով փորին մէջ մեր զինուած ոստիներն:
Այն առնէ նէ բակոսական կեղծ պարեր
Յօրինելով՝ քաղաքին մէջ կը մուչուր,
Գըլուրն անցած փըռիւզացի կիներուու.
Եւ բոցավառ շահ մը ձեռքին մէջ բըռնած՝
Կու տար բերդին ծայրէն նըլան Յոյներուն:
Ես նոյն պահուն՝ գլուխը քունէ ծանրացած
Եւ սոսկալի կըռփներէ ոգեսպառ,
Թըլուառ մահճի վրայ մեռելի պէս ինկած
Կ'առնէի խոր ու քաղցր հանգիստ մ'անվըրդով:
Արժանաւոր իմ կողափէցս այն առնէ
Բոլոր գէնքերը տունէն դուրս կը հանէ,
Բարձիս տակի հաւատարիմ սուրս անգամ,
Եւ բանալով դըռները տուն կը խոթէ
Մենելաւոսն. անտարակոյս յուսալով
Թէ ասով մեն ծառայութիւն մը կ'ընէր
Զինքը սիրով իր առաջին միւսնոյն,
Եւ կը քաւէր այսպէս իր հին չարիքներն:
Ի՛նչ երկարեմ. սենհակէս ներս կը խուժեն.
Հետերնին է ոճիրներու ժառն ոգին՝
Եւտիղոսն: Ո՞վ աստուածներ, թափեցէք
Յունաց զբլիուն այդ միենոյն սոսկումներն,
Եթէ արդար բերնով կ'ընեմ այս մաղթանքս:
Խօկ ըզբեզ ի՛նչ դիպումս արդեօք կը բերէ
Ողջ՝ այս կողմերն. ըսէ՛, ծովէն քըլուցեար,
Թէ հրամանով աստուածներուն կու գաս հոս.
Կամ թէ արդեօք դըժբախտութիւն մ'ունեցար
Որ ըստփայեց քեզ այս կողմերը գալու,
Մըշտագիշեր, յոգնատըխուր այս զընդանն»:

Թարգմ. Հ. Ա. ՂԱՅԻՆԵԱՆ

ՎԵՅԵՐՈՐԴ ԳԻՐԳ

Անտառի սերունդի մը ամուլ ու ջլատող
Եղարայակցութենէն զգուած, հաւատախնդ,
Ղիւր հետապնդումներէ ձեռնունայն դարձի
Ու յուսահատ յոգնութեան իրիկուն մը,
ճամբայ ինկայ դէպի անծանօթ ու հեռաւոր
Գաղութիւն տարագիր ամբողջներուն:

Անշատուելու, փախչելու, անցեալին կաւերէն ու կաշկանդումներէն թօթափուելու անհամբեր տենչանք մը կարծես կըռնակէս կը հրէր, և ուժասպառ սրունքներս կը մղէր գահավէժ ոստումներու:

Ետիս կամաց կամաց կը մեռնէին ձայները, ու կ'իջնէր, կը նուաղէր դժոյզակալ մուկը բոլոր բորբոքած մոլուցցներուն, բոլոր թունաւոր ու անվհատ հեռերուն, բոլոր անարգ ու շնական խաբէութիւններուն, բոլոր պիղծ ու վայրագ մատնու թիւններուն:

Տաճանիկ էր ճամբան, այլ կազդուրիչ՝ նոր հորիզոններուն պայծառ խաղաղութեամբն ու լուսութեան ու մոռացումի գրկին մայրական մերձեցումով:

Ես զգացի որ ծերացեր էի: Ուսերս կը փլչէին երիտասարդ պատրանքներու քայքայումին տակ, ու քայլերս՝ ունայն ցնորքներու ետեւէն հէ ի հէ վազելէ պարտասած՝ խեղճօրէն կը դանդաղէին: Եւ ամբողջ վատնուած կեանքիս անձեռնունելի կորուստին գիտակցութեանը հետ՝ ներսիւ դիմ ծայր կուտար հիմա ցաւագին ու խուճապական կասկածը՝ թէ մի՞ գուցէ անօգուտ ըլլայի այլ ևս Սուրբ Կոնստանդին մար որուն կարմիր երագէն յաճախուեր էի երբեմն, բայց որուն չէի մասնակցեր, անկարող՝ միւսներն ալ քաշել հետս տանելու, և չափազանց վատ՝ անշուշտ՝ միս մինակ անոր մէջ նետուելու...:

Տիւր ու գիշերներ ճեղքել անցնելէ ետք, աշնան վերջալոյսի մը անհուն հոգեվարքին առջեւէն շտապելու վրայ էի, երբ յանկարծ մարդկային ձայներ լսեցի հեռուէն: Բիրտ ու խաղաղ ձայներ էին, բայց որքան անուշ կու գար անոնց հզօր ու ան-

ներդաշնակ անկեղծութիւնը՝ փափուկ , յղկուած ու յանկուցիչ ձայներու բիրտիք կեղծիքին վարժուած ականջներուս :

Հասկցայ որ Գաղութին մօտեցեր էի :

Պահ մը վերջը , դէմս ելան ջրանախօր ու յոգնաբեկ մարդիկ , որոնք որն ի բուն դատելէ կը դառնային : Անոնք մօտեցան ինծի , բարեացակամ ու խնդումներէս , և ըսին .

— Դուն ան ես արդեօք որուն մենք կը սպասէինք . ըսէ՛ , ո՛րեկից կուգաս , ան ես դուն որ մեզի պիտի բերէր նուիրական պատգամը , ու դէպի ետ , դէպի մեռելներու և մեռնողներու աշխարհը վրէժ-խընդիր ու կատաղի խոյանքին վճռական ազդանշանը պիտի տար մեզի ... Ա՛նք հայրերը , մենք եղբայրները , մենք զաւակներն ենք անոնց զորս խողխողեցին , մենք ճողոպրածներն ենք որոնք չի գիտցան առնաբար մեռնիլ , մենք փախչողներն ենք որոնց նալուածքը ետին մնաց ... ըսէ՛ , դուն ան ես որուն մենք կը սպասէինք ...

Ու ակամայ լուռութեան առջև՝ հաստատական վանկի մը ակնդէտ՝ անոնք կը շարունակէին իրենց հարցական թախտն՝ ծանրը , մինչ ես խեղաձիգ կը նայէի իրենց : Քանի մը անգամ բացի շրթունքներս ըսելու համար անոնց ամբողջ սխալն ու կորանքը իմ անցեալիս , խոստովանելու բովանդակ ոչնչութիւնն ու անանկութիւնը իմ երիտասարդ ոգորումներու և ներողութիւն խնդրելու անոնցմէ բոլոր վատութիւններուն , բոլոր դասալըութիւններուն , բոլոր արհամարհոտ անկարողութիւններուն համար որոնք իմ կեանքս շինեի էին , — բայց լեզուս կապկպուեցաւ բերնիս մէջ , ու լռեցի ես նորէն :

Եւ ուրիշներ , ուրիշներ , մօտեցան ինծի հետզհետէ , շրջապատեցին զիս , ու անձնութիւններու և մաքառումի ահաւոր , անպաճոյճ ու սխալ խօսքեր ըրին ինծի : Այս մարդիկը զիս կը սահմակեցնէին ու կը սրտառնէին իրենց հանդարտ ու հաստատակամ առաջադրութիւններովը , իրենց նետուելու , գոհուելու ամենի պատրաստակամութեամբը : Խնչպէս չէի ճանչցեր .

չէի հասկցեր , չէի գուշակեր զիրենց աւելի կանուխ , Հայեր կային , մարդիկ կային դիմացս : Ու ինծի թուեցաւ որ ապերասան կենդանութիւն մը , անսպառ կորով մը անոնցմէ կը փոխանցուէր , կը հոսէր , կը յորդէր , կը փոթորկէր ներսիդիս : Կ'եւրիտասարդանայի : Ոտքերս կ'ամբանային հողին վրայ , ու դաստակներս կ'երկարէին , կը պրկուէին , կը սպառնային գերագոյն հարուածներու փորձութիւնովը :

Նոր մարդ մը կը դառնայի :

Այն ատեն , սակայն , առաջ անցաւ ու դէմս ցցուեցաւ մէկը , որուն ամենքն ալ կը խոնարհէին : Հալո՛ — այս էր իր անունը — տաճարական մահացու կոխներէ վերապրողներուն էր , որ տարագրութեան ճամբաներուն մէջ խաղաղութեան զապարտուած իր հոգիին պարտութիւնը կը պտտցնէր : Եւ անիկա ըսաւ ինծի .

— Դո՛ւն ես ան , որ պիտի գրէր եղեսրական միծ քերթուածը , հոյակապ դիւցազնեղութիւնը Հայ ընդվզումին , դո՛ւն ես՝ ան , որ պիտի գար անմահացնել՝ Հայ Ստրկութեան դարաւոր բրգաւորումին տակէն ժայթքող ըմբոստ գեղեցկութիւնը ... Դո՛ւն այդ հրաշակերտումին արուեստագետը , այդ աստուածացումին մարդը չե՛ս ... Քու աչքերդ չի վառեցան թափուող արիւնին ծիրանի տաքութենէն , քու ոտքերդ չի կոխեցին երբէք հայրենի սև հողերուն վրայ . քու թոքերդ արհաւիրքը չի շնչեցին , քու շրթունքներդ չընդունեցին ինչո՞ղ դիւցազնեղութեան արիւնոտ համբոյրները , քու հոգիդ չի սարսուաց անոնց թոշո՞ղ հոգիներուն հպանցումէն ... Ձէ՛ , քու շնչած եւ դանակներդ չեն բաւեր փառաւոր ու ահարկու հռչակներու եղբերեղբայրն ու յաղթական վաղորդայններու հաւատքն ու փառքը ոգելու , օրհնորգելու համար ... Դարձի՛ր քու աթոյն տարփանքներուդ , քու եսական ցաւերուդ , քու նիհար ու ազազուն երազներուդ , քու պզտիկ ճնշած վանկերուդ ... Դուն ան չե՛ս որուն մենք կը սպասէինք , և որ պիտի գար յօրինելու յաւերժական մատենը Հայ Արիւնին ...

Ու անողորհ հերոսը՝ կը հեռանար ինէ, երբ թևէն կառչելով աղերսեցի:

— Կեցիր, Հարօ՛, տո՛ւն տուր ինծի, ու թերևս ծնի երազուած քերթուածը քու ներշնչումէդ... Հարօ կանգ առաւ, ու գիւ ջողարար պատմեց ինծի. — Անոնց կեանքերը դուն չի ճանչցար, անոնց շքեղ ու վսեմ ու վիթխարի մահերը պիտի ըսեմ քեզի այսօր:

*
* *

Վարդան գեղեցիկ էր ու կտրիճ, գեղջուկ ծնած՝ ազնուական ներուժեամբ կազմուածը մը ունէր սակայն անիկա, ու մորթի տաբապայման, զրեթէ կնոջական փափկութիւն մը որ ուժգնօրէն կը հակասէր իր նկարագրին ապստամբ խստութեանը հետ: Անոր աչքերը խաթ թովզութեամբ մը կը շողային, ու հպարտ հասակը կը բարձրանար ճկուն ու անվկանդ միանգամայն: Գեղին աղջիկները, աղբիւրին ճամբուն վրայ, շատ հեղ հառաչեր էին անոր հետէն: Բայց Վարդան չի գիտցաւ սիրոյ սովորական պատմութիւնը, և արդէն ժամանակ ալ չունեցաւ առնական արթնցող զգայութիւններուն ականջ դնելու: Կոխին տարփանքը՝ անոր բուռն ու տարամերժ հոգերը իր ամբողջ էութիւնը բռներ, խափաներ էին:

Մանկութենէ իրարու կապուած, միասին մեծցանք, միասին զինուորագրուեցանք, միասին լեռը քաշուեցանք, միասին կռուեցանք: Բայց, ամսո՞ս՝ բաղդը չունեցանք միասին մեռնելու... Թշնամին զընտակը պիտի չի խնայէր զիս ալ, եթէ Վարդան՝ իր դիակո՞ւմ իսկ զայն արգելած չըլլար զիս մահակից ընելէ իրեն... Մտի՛կ ըրէ հիմա:

Իրիկուան մը դէմ էր: Խուժբով վար իջնը էինք մեր բարձունքներէն: Գիտէինք որ զօրք ձգուած էր մեր հետէն: Բայց ալ չէինք կրցեր դիմանալ, անօթութիւնը մեզ դուրս հաներ էր մեր քարերուն տակէն, և ամեն վտանգ աչքերնիս առած՝ սովալուկ գայլերու պէս գիւղի մը կը մօտենայինք:

Վտանգաւոր ճամբու մը մէջ բաւական յառաջացեր էինք արդէն, երբ յանկարծ դիմացի հորիզոնէն ոստիկան — զինուորաներու ջոկատ մը դուրս եկաւ և սկսաւ դէպի մեր վրայ արշաւել:

Փախչիլ չէր ըլլար: Տեսնուած էինք: Դժամբան տափարակ էր ու երձայն: Թըշնամիին կռնակ դարձնելը՝ առանց դիմադրութեան մեռնիլ կը նշանակէր մեզի համար: Չորս դինիս նայեցանք անձկագին: Ո՛չ մէկ քարի կտոր, ո՛չ մէկ ծառի կոճղ, որուն հտին կարելի ըլլար նետուիլ, ամբանալ: Կորսուած էինք... Պէ՛տք էր կրողուիլ ու գոնէ կտրիճի պէս իյնալ: Հինգ հոգի էինք, հինգս ալ, տասնեակ մը քայլ իրարմէ հեռու, երեսի վրայ փռուեցանք: Ու երկու կողմէն կրակը սկսաւ:

Ա՛լ մոոցեր էինք մեր անօթութիւնը, ու գնտակները կը տեղացնէինք իրարու ետեւէ, մեքենական արագութեամբ մը: Մութը կոխելու վրայ էր, ու սուղգին հրացանաձգութիւնը դեռ չէր շարունակուէր: Թշնամին՝ մեր յամառ ընդդիմութենէն սարսափած՝ չէր յանդգնէր յառաջանալ: Գրնդակները կը հասնէին սակայն անդադրում, ու մեր զլխուն վրայէն կ'անցնէին խուլ ու դիւային շվոցով մը, և շատ անգամ կուզային մեր առջին, մեր քովը, մեր հտին մխրճուիլ, թաղուիլ հողին մէջ: Հրացանս լեցնելու վրայ էի — քանիհրճող անգամ ըլլալով, չեմ գիտեր — երբ, մէկէն, Վարդանին ձայնը զարկաւ ականջիս:

— Դի՛ակս, Հարօ՛, դի՛ակս...

Անդին դարձայ, թունդ ելած: Վարդանը զարնուել էր: Աչքերը վրաս յառած, հրացանը բազուկներուն մէջ, անհօրէն կը հոնդար ան: Բայց կանգ առնելու առտն չէր, ու ես՝ հրաժարելով սիրական ընկերոջս վերջին համոյրէն՝ շարունակեցի կրակել: Բայց նորէն լսեցի Վարդանին ձայնը, որ այս անգամ աւելի թախանձագին կը գոչէր:

— Դի՛ակս, Հարօ՛, դի՛ակս...

Չի հասկցայ: Թէ ինչ ըսել կ'ուզէր, և յոռածց ուշ տալ յամենալու, հրացանս

(Շար. էջ 805)

Բ.

պարպեցի: Բայց վարդանին աղաղակը
չէր դադարեց, ու երթալով աւելի մօտէն
կուգար ինծի.

— Գիւսկս, Հարօ՛, դիմկու...

Անգամ մըն ալ դարձայ իրեն: Վար-
դան արիւնլուայ գետին վրայ կը թո-
թուրտար, իր կարմրած աչքերը խելա-
յեղօրէն ինծի սեւեռած: Մէկ կողմէն հրա-
ցանա լեցնելով՝ իրեն ըսի.

— Սպասէ՛, հոգի՛ս, սպասէ՛ որ իս ալ
գարնեն, շուտով կը հասնիմ ետեւդ . . .

Բայց վարդան կը կրկնէր իր միակերպ
աղաղակը, և անհնարին ճիգեր կ'ընէր
հոգին վրայ գէպի իս շարժելու:

Ալ չէի լսեր: Աչքերս կը մթննային
վառօղին ծուխէն, ականջներս խուլցեր
էին հրացանաձգութեան անվերջ որոտէն:

Յանկարծ դադար առնել սուրպուեցայ.

— Վարդան իր արիւնաշաղկապ մարմնո՛ւ
վը քաշկուտեւելէն քովս էր հասեր, և իր
հոգեվարքի կենսասպառ ձեռքներովը
թեւէս կը բռնէր: Հրացանս վար դրի պահ
մը, գրկեցի վարդանը, և իր շրթներուն
սեղմեցի ջերմեռանդ շրթներս: Բայց ա-
նիկա վեր առաւ գլուխը իմ գրկէս, և ի-
րեն մնացած վերջին խեղդուկ շունչովը
ինծի ըսաւ.

— Գիւսկս, Հարօ՛ ջան, առջիդ քաշէ՛,
պատնէշ ըրէ՛ դիակս...

Ալ գլուխը գետին գարկաւ, անկեն-
դան:

Հրացանս անոր վրայ դրած կը կրա-
կէի հիմա: Իմ պատնէշս էր ալ վարդա-
նին դիակը, որուն կուգային միտիլ ինծի
սահմանուած գնտակները: Չեմ գիտեր զեռ
որչափ ատեն տեւեց ասիկա: Մեր միւս
ընկերները մէկիկ մէկիկ դադարէր էին կրա-
կելէ, ու միւս մինակ մնացի պաշտելի
պատնէշիս ետին, մինչև որ գիշերը իջաւ,
կուրցուց ամէն բան, և թշնամին լոնց
վերջապէս:

Այն ատեն ոտքի ելայ, շարկեցի վար-
դանի պատնէշ դիակը, ու անոր նուիրա-
կան բեռին տակ՝ սգաւոր ու յաղթական՝
լեռն ի վեր վաղցի, խաւարին մէջէն...

Ստրկեմ Պարբեհան

Շատ կարեւորներ ու դարդեր էր քաշել
խեղճ Մարիան մինչև այն սարսափելի
գիշերը, որի հետ ես ծանօթացրի ընթեր-
ցողին:

Տան վեց տարեկան հասակում նէ ար-
դէն զրկւած ծնողներից իր տառնեկու
տարեկան եղբոր հետ՝ ստանում է իր ծնող-
ներից իբր ժառանգութիւն մի հին խրճիթ,
մի քանի ակօսամէջ հող, բայց այդքան
էլ մշակող չկար: Հեռու բարեկամներ
խօսքերով միայն մասնակից եղան նրանց
վիճակը բարուհիլու համար. խորհուրդ
տուին խրճիթը փակել, վանիւկին տալ
ուսման, իսկ իրեն՝ Մարիային ծառայու-
թիւն մտնել, որ և կատարեց նէ: Եղբորը
տարաւ Մօսկվա և տեղ կօշկակարի մօտ,
ինքը մտաւ ծառայութեան մի հարուստ
գիւղացու մօտ:

Նէրա կենցաղավարութիւնը շատ վատ էր
աղանների մօտ. նէրա վրայ էր ծանրանում
դաշտային աշխատանքը, դեռ գիշերն էլ
հանգստութիւն չունէր, տիրոջ ամենուկն
էր պահում, բայց և այնպէս նէ որոշել
էր մնալ մի տեղ, մինչև որ վան'կան մարդ
կը դառնայ, սակայն վան'կան չէր ար-
դարացնում նէրա յոյսերը: Դժուր, կոպիտ,
արատաւոր հակումներով, մի անգամ չէր
փախել իր խօզեմանի մօտից, յետոյ սկսեց
օգի խմել և այն ժամանակ, երբ կարող
էր լաւ ոռնիկ ստանալ, խօզէինի (տիրոջ)
մօտից բոլորովին հեռացաւ և գալով Լիպ-
կի՝ այն դրութեան մէջ, որ մինչև ան-
գամ համագիւղացիք երկար ժամանակ չէին
կամենում ընդունել իրենց հասարակու-
թեան մէջ: Մարիան, արտասուները աչքե-
րին՝ թողեց իր տեղը և մինչև գետին եր-
կրպագութիւններ անելով, հազիւ հազ
ստացաւ իր հողը հասարակութիւնից, ու
րին տիրապետում էր նէրա հայրը, և մի